

*Збаразька централізована бібліотечна система
Методично-бібліографічний відділ*

*Серія : «Широкий світ
малої Батьківщини»*

Вишнівцю – 620 : **від минулого до** **сьогодення**

*Рекомендаційно-бібліографічний
посібник*

Збараж – 2015

ББК – 91.9
С 29

Укладач: *Н. Сенчишин*, провідний бібліограф
методично - бібліографічного відділу

Комп'ютерний набір: *Н. Сенчишин, Л. Буряк*

Відповідальна за випуск: *О. Бойко*, директор
Збараської ЦБС.

С 29 Селище над Горинь – рікою [Текст]: реком.-
бібліогр. посіб. / Збараська центр. б-ка, метод.-
бібліогр. від.; уклад. Н. Сенчишин. – Збараж: [б. в.],
2015. – 41 с.: фотогр., іл.

Даний посібник присвячений 620-річчю Вишнівця з
часу першої писемної згадки.

Видання розраховане на широке коло читачів та усіх,
хто цікавиться історією нашого краю.

Електронну версію посібника розміщено на веб-сайті
Збараської ЦБС : <http://zbarazh-library.com.ua>

ББК – 91.9

Передмова

Мальовничі та романтичні околиці невеликого волинського містечка Вишнівець, що розкинулося у верхів'ї ріки Горинь. Тут вже давно нічого не відбувається, що б виходило за звичні рамки. На відміну від дня сьогоднішнього, давніші часи у житті цього містечка густо насичені подіями та відомі неординарними історичними постатями.

Коли сонце сідає за горизонт і високі пагорби оповивають сутінки, у самому його серці, над широким ставом таємниче вимальовується на темному тлі старого парку стрімкий силует чудового палацу. І тоді здається, що саме тут жили колись герої, що надихали поетичний талант великого романтика Ю. Словацького. І ренесансний палац, і маленька призамкова церква, і старі мури колишньої фортеці – все хвилює нашу уяву і наглядно підтверджує, що колись тут вилася «нитка історії». І не уявні, а справжні трагедії та драми довелося пізнати Вишнівцю за свою більш як 600-літню історію.

Міста, як і люди, мають свою долю. Для одних вона складалася щасливо і вони з часом не тільки не втратили свого значення, але і перетворилися у великі мегаполіси. Інші, раз спалахнувши, губилися у глибині віків. Історія Вишнівця, як приватного володіння, впродовж століть була тісно пов'язана з долею його

власників. З урахуванням об'єктивних та суб'єктивних факторів від їхньої особистості залежало, який період переживало місто – розквіту чи занепаду.

Назагал вишнівчани непогано обізнані у історії свого краю. Важко знайти у Вишнівці людину, від школяра до літнього пенсіонера, яка б не пишалася тим, що саме з їхнього містечка походить легендарний засновник Запорізької Січі – Дмитро Вишневецький (Байда), нащадок волинських князів Гедиміновичів. Перша згадка про Вишнівець в історичних документах датується 1395 роком. Саме тоді литовський князь Вітовт, позбавивши Дмитра Корибута Сіверського князівства, дав йому поселення на Волині, а серед них і Вишнівець. Після цього

*Дмитро Вишневецький
(Байда)*

упродовж цілого століття про це поселення не збереглося ніяких відомостей і лише 1494 року Вишнівець знову згадується у тогочасних хроніках у зв'язку з татарською навалою на Волинь. Татари вщент зруйнували місто та замок, а населення погнали у ясир.

Історичні праці про давній Вишневець в основному стосуються його політичного та культурного життя,

економіка часто залишається поза увагою. Деяке світло на цю проблему проливають акти гродських та земських судів, поборові реєстри та інші документальні джерела.

Відомо, що уже в 1482 році Вишневець називався містом.

Сторінки історії розповідають...

Кажуть, коли на землю опускаються вечірні сутінки, в густій зелені парку за палацом з'являється загадковий лицар на коні. Хто він – ніхто не знає. Можливо, привид котрогось із князів Вишневецьких? Стіни Вишневецького палацу – Бальзак колись назвав його «малим Версалем» – пам'ятають і авантюри, і таємну

змову із захоплення Московського престолу, і блискучі перемоги та поразки.

Родове гніздо Вишневецьких – мов яскрава картинка із «кишенькового» роману про безстрашних лицарів і прекрасних дам, ворожі підступи та неземне кохання, що рано чи пізно все здолає. Цей

палац зачаровує древньою міццю стін. Цікаво, про що шумлять старі каштани й липи? Тут усе наче оповите легким маревом легенд, і відрізнити де реальність, а де казка – неможливо. Попереду – протоптана тисячами ніг стежина. Вона веде до масивної білосніжної брами. Її збудували на честь приїзду короля Польщі – Станіслава-Августа Понятовського. Вінценосний гість провів у Вишнівці три тижні, навіть зустрівся там із Павлом I – спадкоємцем московського престолу. Ще крок — і відчуття реальності зникає. Мимоволі переносишся на декілька століть назад, у часи безстрашного Байди, жорстокого Яреми і чорнявої красуні-польки Марини Мнішек. Уся історія цього міста нерозривно пов'язана з історією роду Вишневецьких. Це і засновник першої Запорізької Січі – безстрашний Дмитро-Байда Вишневецький. Людина-легенда, про яку склали стільки переказів і пісень, що важко відрізнити вигадку від правди. . .

На Люблінському сеймі 1569 року князь Костянтин Вишневецький з гордістю сказав: «Ми є народом таким поштивим, що жодному іншому народові на світі не поступимося, і впевнені, що кожному народу рівні шляхетністю», тим самим заявивши право української нації бути вільною та рівною серед рівних. І не уявні, а справжні драми та трагедії довелося пережити Вишнівцю за свою більш як 600-літню історію.

Доля не була прихильною до Вишневецького палацу, так само як і до князів Вишневецьких. І тому здається справжнім дивом, що він зумів вистояти серед усіх своїх минулих лихоліть. Свого часу літописці

писали в захваті про Вишнівець: «Палац був збудований з великою пишністю, всюди оксамит і атлас, позолота та бронза, картини та дорогі годинники, китайська і турецька зброя,

срібний посуд, інкрустовані меблі з гербами». Серед колись численних архітектурних ансамблів західного регіону України початку XVIII ст., які або були знищені, або зазнали в пізніші часи значних переробок, Вишневецький палац, один з небагатьох, зберіг свою архітектурну завершеність, цілісність, свою композицію та простоту прийомів.

Ще через півстоліття, у квітневі дні 1542 року, знову татарська навала, цього разу 25-тисячної орди на чолі із ханом Меглі-Гіреєм. Але цього разу татари потерпіли поразку у бою біля села Лопушно неподалік Вишнівця. Відомо, що у розгромі татарів брав участь і князь

Дмитро Вишневецький, прославлений у піснях як Байда. А прибувши у 1550 році на Малу Хортицю, він заснував там укріплення, пізніше назване Запорізькою Січчю. За свої кошти він озброїв укріплення гарматами і прославився згодом як оборонець України від татарських набігів. Подальша його доля загальновідома. Як свідчить легенда, Байда через зраду потрапив до турецького полону і турки його стратили, підвісивши гаком за ребро. Ще через півстоліття вишневецькому замку судилося стати ареною великомасштабних політичних інтриг та авантур.

1603 року тут з'явився втікач із Московії, авантюрист Грішка Отреп'єв, пізніше прозваний Лжедмитрієм I. Він знайшов притулок і захист у князя Адама Вишневецького, що доводився онучатим племінником легендарному Байді, але на початок XVII століття князі Вишневецькі вже встигли перейти на католицьку віру й ополячитися.

Відтак вишневецький замок став німим свідком таємних змов при захопленні московського престолу. Саме Адам Вишневецький познайомив Лжедмитрія з Мариною Мнішек, донькою польського воєводи Юрія (Єжи) Мнішека. Князі Вишневецькі і Мнішеки виступили головними організаторами походу самозванця на Москву. Саме вони за сприяння

Марина Мнішек

католицького духовенства повінчали Лжедмитрія і Марину. Їх подальша трагічна доля відома.

Ще одна неоднозначна постать в історії України з роду князів Вишневецьких — Ярема (Ієремія). Магнат, який володів тисячами маєтків по обидва береги Дніпра зі своїм власним військом виступив проти Богдана Хмельницького,

але був розгромлений козацькими загонами під проводом Максима Кривоноса.

Певний відрізок часу пов'язує вишнівецький замок та його околиці із самим Богданом Хмельницьким. Через Вишнівець козацькі полки йшли до Берестечка. У селі Колодно біля Вишнівця гетьман стояв табором, очікуючи кримського хана. А після його зради та важкої поразки саме у вишневецькому замку татари тримали гетьмана в полоні. У замку він пробув до кінця липня 1591 року аж поки татари не отримали за нього викуп.

Головними чинниками, які заважали його поступальному розвитку були у цей час напади татар, пожежі, пошесті і т. п. Тільки протягом XV-XVI ст.

напади татар відмічалися у 1491, 1494, 1500, 1502, 1512, 1515, 1516, 1534, 1549, 1577, 1578, 1583 рр.

Основною статтею доходів від Вишневецького маєтку була торгівля, яка значно пожвавішала після перенесення замку на високий лівий берег Горині. Через Вишневець проходив один з важливих торговельних шляхів – південний. З Острога він ішов на Сураж, Шумськ, Кременець, Вишневець, Зборів та Тернопіль у межах Руського воєводства, а далі – на Кам'янець-Подільський. Як і в інших містах, у Вишневці була митниця. Королівський привілей звільняв міщан від сплати мита на території усієї держави, але інколи ці права порушувалися. Свідченням цього може бути скарга луцького купця Абрама Хожимовича та кременецьких міщан на власників Вишневця, які брали «у Вишневци князи Вишневецкие от воза по два гроши»

Одним з головних продуктів торгівлі, зокрема, експорту була не тільки сільськогосподарська продукція з фільварків, а і зростаюча кількість деревини та її продуктів. Серед них найважливішим був поташ, який використовувався у виробництві тканини, скла і мила. Магнати Вишневецькі були одні з найбільших експортерів поташу з України у Європу. Для цього на Дніпрі та його притоках князі тримали цілу флотилію ком'яг – великих човнів. Така торгівля,

звичайно з одного боку, вичерпувала природні можливості України, але, з іншого – стимулювала торгівлю, залучаючи до неї різні верстви українського суспільства. Крім того, розчищалися нові площі під рілля, а це, за умови інтенсивного землеробства, було разом з розвитком торгівлі значним економічним здобутком.

Загальну картину про ремісничий розвиток Вишневеця дає акт розділу маєтку між князями Вишневецькими Михайлом, Олександром та нащадками Андрія у 1583 році. Тоді у місті було 151 дим. , 53 торгових будинки, 51 уличанський будинок, 42 убогі халупи, 18 торговців, 22 ремісники, серед них сідельників (2), різників (2), шевців (2), гончарів (6), пекарів (4), коморників (2), вугільників (2) та інші.

У квітні 1954 року Вишневець відвідав по дорозі з с. Таража до с. Дзвинячі посол імператора Рудольфа на Запоріжжя Еріх Лясота. Він занотував у своєму щоденнику: «...недалеко вправо залишилося місто Вишневець, доволі значне місто з замком, який належить князям Вишневецьким». На жаль, у щоденнику не деталізується як виглядало місто, але, очевидно, що воно мало типове планування, характерне для багатьох волинських міст. З півдня Вишневець обмежувався руслом Горині та її високим лівим берегом, з заходу - замковими оборонними спорудами,

а з півночі та сходу невеликим потоком. Про межі міста на рубежі XVI – XVII ст. свідчать найдавніші некрополі, які збереглися до наших днів. У свій час вони розміщувалися на околицях міста. Це православний цвинтар з характерними кам'яними хрестами, який знаходиться на захід від парку та старий єврейський на північному сході Вишнівця. З своїм передмістям, Старим Вишневцем, новий з'єднувався двома дорогами на давніх дамбах. Одна з них не збереглася, а на іншій сьогодні стоїть водяний млин. Головні магістралі міста були продовженням доріг, які підходили до нього зі сторони головних напрямів.

Центральне місце займала ринкова площа з ратушею. Вона мала трапецевидний план з широкою стороною на заході та вузькою на сході і була оточена з усіх сторін «сукенницями», тобто торговими рядами.

Історична забудова міста не збереглася, але по аналогії з частково збереженою частиною старого Кременця вона була доволі тісною і складалася з будинків садибного типу, які стояли на кордонах вулиць. У глибині кварталів розміщувалися двори з господарськими будівлями. На ринковій площі будинки суміщали торгові лавки у нижніх поверхах і житлові приміщення у верхніх. Серед найстаріших споруд особливий інтерес представляє колишня

синагога, прямокутна в плані будівля, яка, ймовірно, була побудована в кінці XVIст. На заході та півдні від неї можна побачити залишки цегляної огорожі.

Особливої руйнації зазнав Вишневець під час польсько-турецької війни у 1672 та 1675 роках. Внаслідок цього маєток було закладено на 20000 злотих та віддано в оренду до кінця XVII ст.

На початку XVIII ст. з поверненням до Вишневця Міхала Сервація Вишневецького починається період його піднесення, який тривав більш ніж сто років. Саме тоді будуються та відбудовуються його основні архітектурні ансамблі, відбуваються якісні зміни у всіх сферах життя міста. Міхал Сервацій опікується не тільки Вишневцем, але й околицями. У 1718 році у селі Мухавець будується дерев'яна Троїцька церква, до неї згодом належала невелика придорожна каплиця св. Духа, до якої двічі на рік здійснювалися хресні ходи. А в 1738 році князь пожертвував значні кошти на уже існуючу в Старому Вишневці церкву Різдва Богородиці. Особистість Міхала Сервація мала великий вплив на суспільне життя не тільки Вишневця. Разом з братом Янушем

Міхал Сервацій

Антонієм він фундує 154 911 флоринів на будову величезного єзуїтського колегіуму у Кременці – вищого навчального закладу, який на довгий час став осередком культурно-освітнього життя усієї Волині.

Графи Мнішеки продовжили традиції князів Вишневецьких як патронів міста. У 1757 році Ян Кароль Мнішек збудував у Старому Вишневці на правому березі Горині ансамбль костьолу св. Станіслава з огорожею та дзвіницею. Побудований у стилі раннього класицизму, він став ще однією високохудожньою архітектурною пам'яткою Вишнівця. Важливою подією кінця XVIII ст. було відкриття у місті першої аптеки провізора Фішера, яка користувалася великою популярністю. За часів Філіпа Мнішека також облаштовується Вишнівецька оранжерея. Вона зіграла свою позитивну роль у створенні в XX ст. відомого Вишнівецького садово-ягідного господарства.

Початок XIX ст. знаменується для Вишнівця культурним підйомом. Значні пам'ятки міста викликають постійний інтерес у освіченої частини суспільства та приваблюють численних відвідувачів. На жаль, цей період не був тривалим. З від'їздом графів Мнішеків до Франції, а також через часту зміну власників, у другій половині XIX ст. вишневецький маєток починає занепадати. Ще у 1832 році після

польського повстання було закрито монастир кармелітів. Його будівлі передані православному відомству, у якого не вистачало коштів на його утримання. Пожежа 1863 року дуже пошкодила костел та монастирський будинок. Невдовзі рештки монастиря було відремонтовано, а костел простояв в руїнах до початку XX ст. Ось як описує Вишневець того часу Т. Стецький: «Саме це містечко доволі бідне, ділиться на Старий і Новий Вишневець, нараховує сьогодні разом з передмістям до 600 жителів, аптека та синагога, це єдині його сучасні пам'ятки, які натикані у кожному нашому містечку. Торгівлю лавочників та їхнє існування тут підтримує тільки наявність австрійського кордону. Із промисловості працює тільки фабрика сукна та декілька шкіряних заводів». Нові капіталістичні відносини на початку XX ст. вносять новий імпульс у суспільне життя Вишнівця. Енергійні та підприємливі брати Грязунови будують у місті перший паровий млин. Ця чотирьохповерхова цегляна споруда з численними допоміжними прибудовами і зараз серед довколишньої забудови вражає своєю монументальністю. Зростаючу потребу міста у будівельних матеріалах задовольняють новозбудовані у кінці XIX – на початку XX ст. на околиці Вишнівця цегляний завод та вапельня. Не виключено, що колись

на місці нового заводу існував старий, який забезпечував значне будівництво у місті.

Перед Першою світовою війною у Вишнівці були: волосна управа, міська управа, пошта, телеграф, суд, 2-х класна школа, товариство пасічників, земська лікарня, шпиталь, 71 торгова лавка, єврейська богодільня, три горілчані магазини, готель, ресторан, паровий та водяний млин. Протягом року влаштовувалися шість ярмарків. Серед представників вільних професій слід відмітити адвоката, дантиста та двох акушерок. У кінці 20-х років закінчується будівництво дороги Тернопіль-Кременець.

Передвоєний Вишнівець за описами сучасників вражав своїми мальовничими околицями, особливо величезним, трохи заболоченим та зарослим ставом. У містечку на той час ще було багато старосвітських міщанських будинків XVII – XIX ст. класичного чи ампірного стилю. Найчастіше вони були дерев'яні, зовні обкладені цеглою, з високим дахом, критим червоною черепицею. Фасади прикрашали мансарди та мезоніни.

Друга світова війна завдала Вишнівцю великих людських та матеріальних втрат. Не минули його репресії НКВД, єврейський холокост, департація поляків, трагедії та протистояння 40-50 років.

За роки війни внаслідок пожеж зазнали великих, іноді не виправних, втрат вишнівецькі архітектурні ансамблі. Від колишньої оригінальної міської забудови теж нічого не залишилося. Була повністю втрачена ринкова площа. З часом забудова набула нового стандартного вигляду без колишніх яскраво виражених індивідуальних рис. Ремонти, проведені у 60-х роках, часто здійснювалися без урахування художньої цінності та первісного вигляду об'єктів. В результаті псевдореставрації пам'ятки не просто невпізнано змінилися, власне, був знищений сам час, який попри все проступав у їхній благородній старовині.

В погоні за зовнішнім блиском часто нехтувалося право пам'ятки бути такою, якою її задумав автор – витонченою роботою розуму та рук, втіленням любові та поклоніння поколінь.

Час неблаганний. Давно пішли в небуття колишні володарі Вишнівця. І тільки Вишнівецький палац, хоча понищений і розорений, але все ще гордий і величний, як колись стоїть під цим високим волинським небом, як символ вічного прагнення людини до краси та завершеності.

І сьогодні буваючи у Вишнівці, у цій святині древнього роду, мимоволі відчуваєш глибоку повагу до тих, хто творив цю історію. І хочеться схилити голову

перед цими пам'ятками минулого, до яких були такими жорстокими доля та люди.

Вишнівецький палац

Невпізнанно змінився вишнівецький пейзаж з часів останнього Корибута.

Давно вже вирубані могутні дуби, які колись пишним килимом вкривали високі пагорби, і чиясь безжальна рука спрямила русло старої Горині, і тільки в стародруках можна тепер віднайти сліди кривавих сутичок, що потрясали цей край. Час змінив усіх і усе. І тільки над самим палацом він все ще не владний, ніби і

не віки пролетіли тут, а одна лише мить...

Доля не була прихильна до Вишнівецького палацу, так само як і до князів Вишневецьких. І тому здається справжнім дивом, що він зумів вистояти серед усіх своїх минулих лихоліть.

Був палац свідком бурхливих подій, релігійних конфліктів, пережив багатьох володарів та випадкових власників. І хоча не зберіг він своїх численних скарбів

та реліквій, не змогли руйнівники навіть протягом століть знищити його колишню велич.

Серед колись численних архітектурних ансамблів західного регіону України початку XVII ст., які або були знищені, або зазнали в пізніші часи значних переробок, Вишнівецький палац, один з небагатьох, зберіг свою архітектурну завершеність, цілісність своєї композиції та простоту прийомів. І сьогодні він залишається одним з кращих втілень архітектурних смаків Франції, перенесених на терени України.

Звичайно датою будівництва вважається 1720 рік. Деякі сучасні дослідники, не погоджуючись з цим, відносять його до більш пізнього часу, періоду подружнього життя Міхала Сервація Вишневецького і Теклі Радзивілл, а саме 1730 – 1740 років. Це припущення ґрунтується на особливостях архітектурного декору фронтона північного фасаду палацу, а також наявності в минулому геральдичних елементів обробки амбразур вікон його центральної частини.

Скоріше всього, у 20-х роках XVII ст. були тільки розпочаті роботи, які тривали декілька десятиліть.

Що стосується стилістичних особливостей палацу, то дослідники схиляються до думки, що Міхал Сервацій не починав будівництво безпосередньо від фундаменту, а принаймні, використав частину мурів колишнього

напівзруйнованого замку Вишневецьких. Згодом усієї споруди в цілому був приданий єдиний стиль.

Ця гіпотеза зовсім не виключає той факт, що проект міг бути розроблений набагато раніше, ніж почалися безпосередні будівельні роботи, а тому цілком можливо, що серед авторів його могли бути учні відомого в той час Мансара – архітектора нового Лувра та Версаля. Одночасно усі дослідники поділяють думку, що сам князь Міхал Сервацій Вишневецький був одним з безпосередніх авторів проекту і саме його смак замовника, людини високоосвіченої, великого шанувальника французької культури, був при цьому вирішальним.

Таким чином, палац об'єднав елементи французького ренесансу часів Генріха IV і нових конструктивних прийомів Мансара з орнаментальними доповненнями початку XVIII ст.: фронтонами, порталами та декором над вікнами першого та другого поверхів. Палац побудований на широкому плато високого лівого берега ріки Горині. Зі сходу до нього примикає комплекс оборонного монастиря кармелітів, з заходу – підступає старий парк з віковими липами, стрункими кленами та каштановими алеями. Колишня під'їзна дорога до міста з ще частково збереженою Краківською брамою обмежує палацовий ансамбль з півночі, а з півдня палац оточує невелика тераса над

крутим урвищем, укріпленим підпорною стіною з контрфорсами. Внизу – дерева нижнього саду, серед яких мальовничо розмістилася старовинна кам'яна церква. В плані палац представляє собою П-подібну двоповерхову, з підвалами, цегляну споруду. Центральний корпус його – досить широкий прямокутник, витягнутий зі сходу на захід.

У свій час його багате ліплення: знамена, труби, емблеми, герби - було розписано позолотою та пурпуром. Головний вхід до палацу – глибокий портик, який був зведений у пізніші часи, в кінці XVIII ст. Він утворює критий під'їзд для екіпажів.

Найдавніший відомий план оборонного замку князів Вишневецьких, який датується серединою XVIII ст. наглядно ілюструє, що з часів Міхала Сервація до наших днів загальний план резиденції фактично не змінився. Дві невеликі акварелі невідомого автора, які представляють палац з півдня та північного заходу, підтверджують, що крім несуттєвих доповнень, не виявлено також змін і в його фасадах. Не збереглася тільки старовинна покрівля палацу, виготовлена з плиточок «аспиду», а також важкі ковані двері, які представляли собою рідкісне поєднання ренесансних традицій з архітектурними смаками Людовіка XV.

З архіву Ходкевичів дійшов тільки «Реєстр рухомого та нерухомого майна, яке в 1745 році залишилося після

пана Міхала Сервація Корибута-Вишневецького», зроблений для вдови Теклі з Радзивіллів, який містить опис меблів, предметів мистецтва, бібліотеки і т. п.

Відомо, що за часів Міхала Сервація певна частина залів призначалася для музейних колекцій, наприклад, головний зал, так званий «зал Корибутів», використовувався як портретний, крім того були «зал королів», «китайські кімнати» та інші. Очевидно, що найціннішим серед збірок палацу був родинний архів, який згідно каталогу 1749 року складався з 12 розділів. На підставі цих документів можна було скласти уявлення про економічні, соціальні і культурні відносини в Україні та Речі Посполитій. Особливо значною була його частина, що включала приватну кореспонденцію. А з огляду на широку державницьку діяльність представників роду Вишневецьких, архів мав просто неоціненне значення для історії. Міхал Сервацій зібрав також значну бібліотеку. У 40-х роках XVIII ст. вона нараховувала близько 1400 примірників, що на той час було поважним зібранням. Князь сам написав декілька праць теологічного змісту, серію літературних перекладів та хронологію роду Вишневецьких з викладенням життєпису власного життя. Найбільш повну інформацію щодо бібліотеки Вишневецьких подає рукописний каталог її фондів, виданий в 1745 році одразу після смерті Міхала

Сервація. Раптова смерть князя перервала його подальші плани щодо розбудови резиденції. Величезні володіння Вишневецьких були розділені між двома доньками князя – Ганною Огінською та Єлизаветою Замойською.

*Міхал Єжи
Вандалін Мнішек*

Вишневець дістався останній, а згодом перейшов як посаг за єдиною донькою Замойських - Катериною, Яну-Каролу Вандаліну Мнішеку (1716-1759) - підкоморію литовському. І хоча подальша доля Вишнівця пов'язана з декількома поколіннями графів Мнішеків, нечуваного розквіту резиденція зажила за часів сина Яна-Кароля Міхала Єжи Мнішека (1742-1806), маршалка коронного. То був її справді золотий вік. Палац перетворився «на один з

найважливіших осередків культурного життя не тільки Волині, але й усього краю». Одночасно Мнішек поєднував активну політичну діяльність з плідною науковою роботою. Прибічник ідеї просвітництва, він був автором проекту Академії наук та мистецтв, одним з організаторів Товариства природничих наук.

Міхал Єжи Мнішек народився у Вишнівці і пов'язав з ним більшу частину свого життя. Він здобув вищу освіту, закінчив Варшавську, Бернську академію. Ще змолodu багато подорожував. Разом з батьком послом Польщі в Туреччині, був у Стамбулі, відвідав Німеччину, Голандію, Англію, Францію, Угорщину, Австрію. Свої враження нотував у щоденнику. Граф Мнішек любив товариство і його палац завжди був відкритий для численних гостей.

У кінці XVIII ст. була проведена значна реконструкція самого палацу. В цей час був перероблений головний вхід до центрального корпусу і перед ним з'явився великий портик з вісьмома колонами і балконом, а також портик на вставках, що з'єднували головний корпус та флігелі. На крилах палацу були розібрані сходові клітки і також замінені чотириколонними портиками. Переробки торкнулися і інтер'єрів палацу. Деякі дослідники висловлюють припущення, що роботами по перебудові палацу і його новому оздобленню керував архітектор П'єр Рішар Тірегайле, який багато працював для Мнішків у Варшаві. В результаті проведених заходів резиденція Вишневецьких-Мнішеків набула свого остаточного репрезентабельного курдонеру.

Італійський сад зі сторони урвища був оточений ажурною огорожею і слупами, прикрашеними кам'яними вазами і скульптурами.

Після закінчення Першої світової війни збереглася тільки скульптура Архангела Міхаїла. Сам парк у цей час займав близько 200 десятин і безпосередньо переходив у безкрайній грабовий ліс.

Розбудований, переобладнаний, наповнений численими колекціями, Вишневецький палац у кінці XVIII ст. становив великий інтерес для шанувальників мистецтва та старовини.

У жовтні 1781 року Вишневець приймав польського короля Станіслава Августа Понятовського. Князь і його дружина Марія Федорівна здійснювали подорож за кордон під іменами графа та графині «Северних».

Мнішек влаштував високим гостям пишний прийом, а жителі Вишнівця подарували Павлу Петровичу гармату з гербом Вишневецьких і золоту медаль короля Міхала Корибута. Князь пробув у Вишнівці шість днів, а Станіслав Август – три тижні. Таке довге перебування коронованих осіб у Вишнівці можна пояснити виключними зручностями та великим інтересом, який представляв палац для високих гостей. Зразу за головними дверима центрального корпусу палацу знаходився передпокій з старовинною кам'яною підлогою. Стіни його були покриті вестфальськими кахлями першої половини XVIII ст. – біло-голубими, з малюнками на біблійні сюжети. Тут же на одній із стін у великій півкруглій ніші була вмонтована чорна мармурова плита. Її латинський напис, присвячений пам'яті князів Вишневецьких, розповідав про історію створення палацу та відвідини його коронованими особами у 1781 році. По праву сторону від передпокою знаходилася сходові клітка, стіни якої прикрашали такі ж біло-голубі кахлі. По краю сходів – красива залізна балюстрада у стилі рококо. На стінах чимало дорогих шпалер, старовинної зброї, штандартів.

Центральну частину головного корпусу займав дзеркальний зал, який, власне, складався з трьох частин і тягнувся вздовж усього південного фасаду палацу.

У свій час звертали на себе увагу дорогоцінні тканини, багато прикрашені вишивкою у вигляді дивовижних птахів, казкових звірів, розкішних квітів, якими були оббиті стіни палацу. Це оббиття, яке було дуже високої якості і не страждало від плину часу, на жаль, пізніше замінили на нове, шовкове. Описи інших залів у документальних джерелах відсутні.

Що стосується вишнівецьких колекцій, то, як уже згадувалося, одне з перших повідомлень про них пов'язане з відвідинами Вишнівця королем Станіславом Августом Понятовським у 1781 році.

Після смерті графа Міхала Мнішека у 1806 році Вишневець перейшов у спадок його єдиному сину Каролію Філіпу – відомому ученому, історику, геральдику, етнографу. Він продовжив справу батька і збагатив колекції Вишнівецького палацу новими поповненнями.

Славився палац у свій час і своїми чудовими меблями XVII і XVIII ст., готичними кріслами, інкрустованими столиками, розкішними сикретерами. Серед найбільш цінних були крісла бібліотеки та багато прикрашене різьбою позолочене ложе.

На жаль, нащадки графа Кароля Мнішека, його сини Андрій та Єжи, виховані за кордоном, не віднеслися з належною повагою до реліквій свого родового гнізда. При розділі маєтків між братами по смерті батька в

1846 р. Вишнівець дістався Андрію, який виїхав до Франції, взявши з собою сімейний архів, найбільш цінні речі з колекції, мармур, бронзу, картини, та до 2,5 тис. книг. Що стосується тієї частини збірок, що перейшли до Єжи, то відомо, що з 1848 року він жив з дружиною Анною Ганською у Верхівні і за домовленістю з братом перевіз сюди 30 живописних полотен з Вишневецького палацу.

У той час, коли Вишневець ще не був проданий, але залишався без опіки, з палацу пропало багато цінних видань. Протягом багатьох десятиліть випадкові володарі Вишнівця, що не розумілися на чужій їм

Анна Абамелек

культури, продовжили грабунок палацу та його колекцій. Так у 1852 році вишнівецький маєток купила грузинська княгиня вірменського віросповідання – Анна Абамелек. За час свого короткого тут перебування вона остаточно розорила Вишнівецьку бібліотеку і подарувала своєму раднику значну частину збірки французької балетристики. Крім того княгиня вивезла до Росії на 20 возах певну кількість стародруків, найцінніші меблі,

частину інших колекцій, залишивши на місці ще багато бронзи, годинників, канделябрів, свічників, а також живописних полотен.

З 1852 р. до 1913 р. Вишнівець змінив дев'ять власників: княгиня Анна Абамелек (1814— 1889), граф Володимир де Броель Плятер (1831/1836-1906), князь Горчаков, княгиня Гогенлоє, київський міський голова Іван Андрійович Толлі (1819-1887), князь М. М. Кочубей, князь Імеретинський, Павло Олександрович Демидов, Зигмунт Грохольський. У 1915 р. у палаці розмістився штаб 25 корпусу 11 російської армії. У квітні 1917 р. сюди прибули міністри Тимчасового уряду. У травні 1920 р. у Вишнівецькому палаці розташовувався штаб Головного Отамана Симона Петлюри.

До сьогодні збереглися лише кілька старих каштанів, висаджених косими рядами, біля сотні вікових лип, кам'яна лавочка, що стоїть на місці одного з оборонних бастіонів та напівзруйнована брама.

* * *

Біля підніжжя гори, на якій було зведено палац, знаходиться призматична церква Вознесіння Господнього (реконструкція 1872-1873 рр. , 1989 р.).

Перша писемна згадка про цей храм датується 1530р. Очевидно, на початку свого існування церква виконувала оборонну роль, про що свідчать товсті стіни та

маленькі віконця-бійниці. Церква стала усипальницею для багатьох князів Вишневецьких. В її підземеллях поховані одні з найбільших покровителів православ'я – княгиня Раїна Могилянка разом зі своїм чоловіком Михайлом Михайловичем Вишневецьким. Навіть грізний Ярема Вишневецький, що став католиком, не посмів зруйнувати храм, де були поховані його батьки.

Майже півтора століття церква залишалася православною та була під опікою князів Вишневецьких, які сповідували уже католицизм. Наприкінці XIX ст. тодішній власник маєтку граф Володимир де Броель-Платер, який дуже цікавився старовиною, відкрив гробниці Вишневецьких і побачив там багаті поховальні шати та останки збережені завдяки вдалому бальзамуванню. Легенда розповідає, що в підземній крипті були безцінні скарби. Ці перекази стали стимулом для вандалів, які розкопували та плундрували поховання у XX ст. , коли храм став недіючим. Саме в цій церкві відбулися заручини

Лжедмитрія I та Марини Мнішек. Тут знаходилися дорогоцінні ікони, подаровані князям Вишневецьким чи привезені ними з багатьох військових походів. Одна з них була привезена князем Костянтином Вишневецьким в 1608 р. з Костроми до католицького костелу, а після пожежі була перенесена до православної церкви, а іншу в 1704 р. Михайло Сервацій Вишневецький забрав у шведів та передав до призамкової церкви. За часів радянської влади церкву закрили, а на початку 90-х рр. XX ст. зусиллями місцевої громади храм було відновлено.

В околицях Вишнівця розташовано ще дві дерев'яні православні церкви. Храм Різдва Пресвятої Богородиці на території сучасного Старого Вишнівця було побудовано на кошти Яна Кароля Мнішека в 1845 р. Неподалік знаходиться невеличка капличка св. Юрія.

Свято-Троїцька церква була зведена у 1892 р. майстром Омеляновським. В радянський час храм був єдиним діючим в цих околицях.

Ще на початку ХХ ст. у Вишнівці діяло два католицькі костели. Один з них – костел Святого Міхала – був розташований біля самого палацу на території монастиря босих кармелітів. Костел у 1645 р. почав будувати Ярема Вишневецький, його справу продовжив син Міхал Томаш, а закінчив уже Михайло Сервацій. В підземеллях цієї споруди знайшли свій останній спочинок князі Вишневецькі, які сповідували католицизм та деякі представники

Мнішеків. У 1832 р. костел віддали православній громаді. У 1836 р. тут спалахнула велика пожежа. На початку ХХ ст., коли власником Вишнівця став генерал Павло Демидов, будівлю почали відновлювати як православну церкву. У 1910 р. було організовано перепоховання тіл на католицький цвинтар, де згодом було споруджено надгробну арку та встановлено гранітний обеліск. Після відступу радянських військ в роки Другої світової війни в підземеллях костелу було знайдено десятки тіл юнаків та дівчат, що стали жертвами комуністичного режиму. В середині ХХ ст. радянська влада підірвала храм. Інший костел – св. Станіслава – розташований на території Старого Вишнівця зберігся у вигляді мальовничих руїн. Цей костел було побудовано Яном Каролем Мнішеком у 1757 р. Під час Другої світової війни будівлю знищила пожежа.

* * *

Однією з найбільших національних меншин на території Вишнівеччини були євреї, які були найзаможнішою частиною населення. В роки Другої світової війни в центрі містечка було влаштоване єврейське гетто, а в яру на території старого Вишнівця проводилися розстріли нівчому невинних людей. За радянської доби на цьому місці було зведено меморіал.

До сьогодні збереглася будівля синагоги, де нині знаходиться адміністрація селища. В межах містечка зосереджено ряд пам'яток промислового виробництва – цегельний завод, залишки вапельні. На початку ХХ ст. тут діяло два великих млини братів Грязунових. Один з них був водяним та знаходився на греблі, інший – в самому містечку. На початку ХХІ ст. водяний млин було перебудовано для використання електричної енергії, а будівля парового млина в самому центрі Вишнівця стоїть пустою.

В 1990 р. в центрі містечка, на високому постаменті було встановлено пам'ятник Т. Шевченку (скульптор В. Одреховський).

У 1992 р. на католицькому цвинтарі було насипано курган та встановлено високий дерев'яний хрест, щоб вшанувати пам'ять полеглих від рук НКВС.

На військовому цвинтарі знайшли свій останній спочинок близько 500 захисників Вишнівця і прилеглих сіл в березні 1944 року.

У містечку немає залізничного транспорту, найближча залізнична станція – Карначівка за 16 кілометрів від Вишнівця.

Через селище проходить автошлях Луцьк – Чернівці.

Література

Малевич, А. Літопис Вишнівця [Текст] / А. Малевич // Малевич, А. Літопис Землі Збараської : в датах, подіях, фактах і особах : кразн. – іст. вид. / А. Малевич; ред. В. Гриб. – Збараж, 1996. – С. 36-44.

Малевич, А. Вишнівець [Текст] : путівник / А. Малевич. – Тернопіль, 1989. – 29с.: фотогр.

Рутинський, М. [Вишнівець] / М. Рутинський // Рутинський, М. Замковий туризм в Україні : навч. посіб. / М. Рутинський. – Київ, 2007. – С. 123-126 : фотогр.

Бойко, В. Вишневецький замок-палац = Vyshnivets Palace. Zamek - palac w Wisniowcu [Текст] В. Бойко, О. Гаврилюк // Бойко, В. Замки Тернопілля = Castles of Ternopil region Zamki Tarnolszczyzny / В. Бойко, О. Гаврилюк; авт. вступ. сл. Д. Павличко. – Тернопіль, 2010. – С. 24-27 : фотогр.

* * *

Фарина, І. У цьому парку Бальзак писав коханій [Текст] : [про Вишнівецький парк] / І. Фарина // Свобода. – 1997. – 19 червн.

Філик, І. Історія козацької звитяги починалась у наших краї [Текст] : пам'ять / І. Філик // Народне слово. – 1997. – 14 листоп.

Ясінська, Г. Козаку Байді [Текст] : [відкрито Меморіальну дошку] / Г. Ясінська // Вільне життя. – 1997. – 14 листоп.

Резнік, Ф. У Вишнівці витає дух козацький. Тут побував Тарас Шевченко [Текст] : духовні цінності / Ф. Резнік // Вісник історії краю. – 1998. - №3.– берез.

Кравчук, Д. Вишнівець – хоча й не центр Європи... [Текст] / Д. Кравчук // Народне слово. – 1998.– 22 трав.

Кравчук, Д. Парк - заповідник [Текст] / Д. Кравчук // Народне слово. – 1999. – 16 квіт.

Філик, І. І все це – наше минуле... [Текст] / І. Філик // Вісник історії краю. – 1997. - №7. – лип.

Малевич, А. Княжина [Текст] : [легенда] / А. Малевич // Вісник історії краю. – 1997. - №1. – січ.

Фарина, І. Стань дійсністю, мріє рожева [Текст] : [про смт Вишнівець] / І. Фарина // Свобода. – 1996. – 6 серп.

Господарисько, С. Усякого звідав мій Вишнівець [Текст] / С. Господарисько // Вісник історії краю. – 1996. - №5. – трав. – С. 7.

Грещук, Г. Пам'ятає Вишнівець Костомарова, Шевченка, Бальзака... [Текст] / Г. Грещук // Свобода. – 1999. – 6 серп.

Бачинський, Я. Княже місто Вишнівець : історія в стоп – кадрах [Текст] / Я. Бачинський // Тернопіль Вечірній. – 1998. – 17 черв.

Янко, Г. Запрошує Вишнівець [Текст] / Г. Янко // Вільне життя. – 1998. – 30 черв.

Лукашук, М. Історико–культурна спадщина Вишнівця [Текст] : історія очима дослідника / М. Лукашук // Вісник історії краю. – 1998. - №9. – верес.

Клименко, Ю. Вишнівецький парк [Текст] / Ю. Клименко, Н. Чувкіна // Жінка. – 1998. – верес. – С. 12-13.

Боднар, С. У Вишнівці Тарас Шевченко співав українську народну пісню «Ой горе тій чайці» [Текст]: цікаві факти з історії краю / С. Боднар // Народне слово. – 2014. – С. 8 : фотогр.

Вишнівець – населений пункт, де благоустрій на високому рівні [Текст] // Народне слово. – 2014. – С. 2.

Курдюк, М. Вишнівцю – статус другої столиці [Текст] : порушуємо проблему / М. Курдюк // Вільне життя. – 2000. – 14листоп.

Хаварівський, Б. Вишнівець [Текст] : Герби Тернопілля / Б. Хаварівський, О. Клименко // Нова Тернопільська газета. – 2001. - № 23. – 6 черв.

Філик, І. Прогулянка вечірнім Вишнівцем [Текст] / І. Філик // Народне слово. – 2002. – 24 трав.

Кибалюк, М. Витязь у зелених шатах [Текст] : [парк біля Вишнівецького замку] / М. Кибалюк // Народне слово. – 2010. – 29 січ.

* * *

Вишнівець (620 років з часу першої писемної згадки) [Текст] // Календар знаменних і пам'ятних дат Збаражчини на 2015 рік / Збаразька центр. б-ка, метод.-бібліогр. від.; уклад. Н. Сенчишин; ред. Т. кульпа. – Збараж, 2014. – С. 45-51: фотогр.

Мельничук, Б. Вишнівець [Текст] / Б. Мельничук, В. Уніят // Тернопільський енциклопедичний словник / передм. Г. Яворського. – Тернопіль, 2004. – Т. 1. А-Й. – С. 268-270 : фотогр.

Гуцал, П. Вишнівецький палац [Текст] / П. Гуцал // Тернопільський енциклопедичний словник / передм. Г. Яворського. – Тернопіль, 2004. – Т. 1. А-Й. – С. 270 : фотогр.

П'ятківський, І. Вишнівецький парк [Текст] / І. П'ятківський // Тернопільський енциклопедичний

словник / передм. Г. Яворського. – Тернопіль, 2004. – Т. 1. А-Й. – С. 270-271 : фотогр.

* * *

[Історія Вишнівця] [Електронний ресурс] / Вишнівець. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2015. – Режим доступу: <http://vyshnivets.ucoz.ua/>, вільний. – Мова укр. – Опис зроблено 17. 08. 2015.

Бречко, Р. Вишнівець. Палацовий комплекс [Електронний ресурс] / Р. Бречко; Україна Інкогніта : подорожі, невідомі та заповідні місця України. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2009-2012. - Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/ternopilska-oblast/zbarazkyi-raion/vyshnivets/vyshnivets-palatsovyi-kompleks>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 17. 08. 2015.

Вишнівець [Електронний ресурс] / Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2015. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 17. 08. 2015.

Вишнівець [Електронний ресурс] / Замки та храми України. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна],

2015. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/?vis>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 17. 08. 2015.

Вишнівець [Електронний ресурс] / Мандрівка Україною. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2007-2015. – Режим доступу: <http://www.travelua.com.ua/ternopilshhina/zbarazkij/vishnivec.html>. – вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 17. 08. 2015.

Зміст

Передмова	3
Сторінки історії розповідають.....	5
Вишнівецький палац.....	18
Література.....	35

